

עין רעה - דרך רעה¹

אלון כהן

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. עין הרע
 1. קנאה
 2. השפעה נפשית חברתית
 3. התיחסות כללית לעין הרע
 - ג. לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן
 - ד. אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין

א. הקדמה

המושג עין הרע אינו מובן כל צרכו לאדם ולעתים הוא מתנהג באופן לא הגיוני כשהוא חושש לעין הרע. כמובן שאין לומר שהמציאות של עין הרע לא קיימת בכלל, וזאת מכיוון שעין הרע אכן מצוי בדברי חז"ל ואף נפסק להלכה בשולחן ערוך סימן קמ"א הלכה ו':

"יכולים לקרות שני אחים זה אחר זה והבן אחר האב ואין מניחים אלא בשביל עין הרע."

במאמר זה ברצוני להביא מקורות שונים ולברר שלשה מושגים :

1. "עין הרע"
 2. "לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן"
 3. "אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין"
- כמובן שאין מאמר זה מתיימר להקיף נושא רחב זה אלא לפתח כיוון חשיבה, אולי שונה מהמקובל, על הנושא.

1. "...איזו דרך רעה שירחק ממנה האדם? רבי אליעזר אומר עין רעה..." [אבות ב', י"ד]

ב. עין הרע**1. קנאה**

הגמרא במסכת בבא בתרא בדף ב: דנה בגובהה של המחיצה בין שני שכנים (בגינה, בחצר בבקעה) במהלך הדיון היא מביאה את המימרא הבאה:

"אמר רבי אבא אמר רב הונא אמר רב אסור לאדם לעמוד בשדה חברו

בשעה שהיא עומדת בקמותיה "

רש"י מסביר את סיבת האיסור ואומר:

"שלא יזיקנו בעין הרע"

הרמב"ם נשאל על ידי חכמי לונל [אגרות הרמב"ם מהדורת הרב שילת עמוד תקט] מדוע פסק בהלכות שכנים [פרק ב הלכה טז] שבגינה (מקום שבו היו נמצאים גידולים חקלאיים שאדם היה מגדל סמוך לביתו ולא מחוץ לעיר) מספיק מחיצה של עשרה טפחים הרי מהגמרא משמע שההיזק בגינה יותר גדול מחצר (מקום שבו האדם עושה את צרכיו הפרטיים) ובחצר צריך ארבע אמות אם כן גם בגינה נצטרך ארבע אמות ?

ובתשובתו הוא אומר שדברי הגמרא שאסור לאדם לעמוד בשדה חברו בשעה שהיא בקמותיה "אלו דברי חסידות הן שלא יהא אדם עוין בעין רעה את חברו" ולכן בגינה מספיק מחיצה של עשרה טפחים אבל בחצר צריך ארבע אמות ששם "ההיזק גדול ודאי שיראה האדם חברו שהוא עומד ויושב ועושה צרכיו " (ובכך הוא מונע את השימוש הרגיל בחצר מכיוון שלבעל החצר לא נוח ששכנו צופה עליו בעת שעושה צרכיו הפרטיים)

מהי כוונת הרמב"ם "שלא יהא עוין בעין רעה את חברו"?

במסכת אבות פרק ב משנה י"ג אומרת המשנה:

"אמר להם צאו וראו אי זו היא דרך טובה שידבק בה האדם: רבי אליעזר

אומר עין טובה...חזר ואמר להם אי זו היא דרך רעה שירחק ממנה

האדם? רבי אליעזר אומר עין רעה..."

הרמב"ם בפירושו המשניות מסביר:

"עין טובה -ההסתפקות במה שיש לו לאדם והיא מן המעלות המדותיות

ועין רעה -הפכה כלומר שימעט בעיניו המרובה ולהוט הוא להוסיף"

מדברי הרמב"ם מובן שעין רעה היא קנאה וצרות עין של אדם בחברו, והנזק של

העין הרע הוא לאדם המקנא כי הנזק הבא מחמת קנאה הוא גדול מאוד ששנינו

במסכת אבות פרק רביעי משנה כ"א:

"רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם"

וכן מובא בספר "הוא היה אומר" (ספרו של שמחה רז - פירושו של ר' אריה למסכת אבות) בשם רבי אריה לויין על המשנה במסכת אבות פרק ב' משנה י"א "רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם". עין הרע' - זהו הקנאה. שעל ידי הקנאה יבוא לידי כעס ורוגז ומונע שלימות עצמו שמזיק לבריאות הגוף" כיוון שונה נמצא בדבריהם של המהר"ל והאברבנאל. הגמרא במסכת בבא מציעא דף ק"ז אומרת:

"והסיר ה' ממך כל חולי אמר רב זו עין רב לטעמיה דרב סליק לבי קברי עבד מאי דעבד [יודע היה ללחוש על הקברות ולהבין על כל קבר וקבר באיזו מיתה מת אם מת בזמנו אם בעין רעה -רש"י] אמר תשעים ותשע בעין רעה ואחד בדרך ארץ."

המהר"ל בחידושי אגדות למסכת בבא מציעא אומר:

"...ומי שסובר והסיר ה' ממך כל החולי זו עין הרע כי עין הרע יש בו כח אשר שורף ומקבל האדם היזק מן המזיק בעל עין הרע אשר יש לו כח אשיי שורף..."

מהו אותו "כח אשיי שורף" שעליו מדבר המהר"ל?! ישנו פסוק בשיר השירים פרק ח' פס' ו' האומר:

"...כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה רשפיה רשפי אש..."

מהפסוק משמע שרשפי הקנאה הם כמו רשפי האש דהיינו שפעולת הקנאה היא כמו פעולת האש, יוצאת ממקום אחד ומתפשטת ומכלה את מה שבדרכה. אם כך לדברי המהר"ל עין הרע הינה בעצם מדת הקנאה בשיא עוצמתה. לכן ניתן לומר שעין הרע היא כח שלילי (קנאה) היוצא מן האדם, וסביבתו עלולה להיות ניזוקה מאותו כח, וכדברי האברבנאל בתחילת פרשת "כי תשא" על ענין הנגף בפקידת בני ישראל

"והיה דבר מפורסם בין האנשים ההיזק הבא מעין הרע שהוא כמו שכתב הפילוסוף שיצא מן העין אדים מהמותרים אשר ידחם הטבע וזה מהאיש בעל הנפש הרעה הקנאית, ולארסיות אותם האדים יפעלו בדברים המוכנים לקבל אותו פועל עד שיתכן שימותו האנשים בהבטתם..."

איך יפעלו אותם "האדים מהמותרים" בדברים המוכנים לקבל אותם !!! זאת לא נוכל להבין וכדברי הרשב"א [שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן רפו ד"ה]: "זו שאלת פילוסופים, שתולין הכל בטבע חוק. אך לפי הנראה מן הכתוב, והסכמת חכמי התורה, אינו כן. אלא יש בכל: או סגולות, או דברים נעלמים, לא נתבאר לנו עתה סיבתם. והוא שאמרו: ברית כרותה לשפתים. ואמרו: הואי כשגגה, היוצאה מלפני השליט, ונח נפשיה דיהודה. ורבים כאלה. וזו היא המניעה בקללה, וההפך בברכה. ואמרו: אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך. ואם נמשך בזה אחר הטבע, מה תזיק הקללה, ומה תועיל הברכה: יקללו המה, וה' יברך? ואמרו: אל יפתח אדם פיו לשטן. והביאו ראיה מהכתוב: כסדום היינו וגוי'. וגם חכמי הפילוסופיא, אינם יכולים ליתן טעם, לסגולות הנגלות בעשבים ואבנים: **כאבן השואבת הברזל** (מגנט), **ברזל ישוטט על פני המים ולא ינוח, עד שיהו פניו אל פני האבן** היש מגיד טעם בזה, בכל חכמיהם! אף פתרון החלומות, כאחד מהם."

וכן כותב הרמח"ל במאמרו על ההגדות:

" ועל כל אלה צריך שתדע שחז"ל לשיטתם הולכים שהדברים הגשמיים מתנהגים ומתפעלים מכוחות רוחניים למיניהם, דהיינו המלאכים **השדים והמזיקים**, וכל דברי העולם השפל מתנועעים בהשפעת העליונים, וכן דברי הגשמיים עושים רושם ברוחניים. **ומי שלא יכיר הדרך הזה אי אפשר לו מעולם לעמוד על דעתם כלל** "

בהמשך דבריו כותב האברבנאל אין ספק שההיזק הזה ימשך בטבעו אשר יעשה האדם אותו כרצונו (דהיינו ברצונו החפשי) כי הנעשה במצות האלהים לא יוזק כמו שאמר קהלת ח': "שומר מצוה לא ידע דבר רע..."

מדבריהם של הרמב"ם המהר"ל והאברבנאל מובן **שעין הרע היא קנאה שבכוחה לגרום נזק, אך קיים הבדל בניהם, והוא: למי נגרם הנזק.** סיכום קצר וקולע נמצא בדבריו של הרב יוחנן דוד סולומון (בספרו "בעין יהודית"):

"תכונה זו של עין הרע של צרות עין בהצלחתו וטובו של הזולת היא תוצאתה החיצונית של מידת הקנאה. העוסק במצוות אינו צריך לחשוש כלל מנזק שהרי שומר מצוה לא ידע דבר רע. החי בשקט את חייו לא לראוה ולא לתחרות אינו מהוה מושג לקנאה"

לכן על האדם לדעת לכלכל את מעשיו בחכמה ובתבונה שלא יעורר את מדת הקנאה אצל חבריו, שכניו, מכריו וכו' **ואם עשה כך אינו צריך לחשוש מעין הרע.**

2. השפעה נפשית חברתית

במסכת ברכות דף כ' עמ' א' שנינו :

"רבי יוחנן הוה רגיל דהוה קאזיל ויתיב אשערי טבילה (היה רגיל שהיה הולך ויושב ליד פתחו של המקוה) אמר כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה מסתכלן בי ונהוי להו זרעה דשפירי כוונתי (כשעולות הנשים מהטבילה מסתכלות עלי ויולדו להם ילדים יפים כמוני) אמרי ליה רבנן לא קא מסתפי מר מעינא בישא (לא מפחד אדוני מעין הרע - שהיו בנות ישראל מסתכלות בו) אמר להו אנא מזרע דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא (אני מזרעו של יוסף שלא שולטת בו עין הרע) דכתיב בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ואמר רבי אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין הרע שולטת בהם ואי בעית אימא עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו."

מדברי הגמרא אנו למדים שישנם אנשים שלא ניזוקים מעין הרע וזאת כאשר נמצא בהם אחת מהתכונות המוזכרות בגמרא.

א. שהינו מזרעו של יוסף.

ב. שיהא בו התכונות שנתברך בהם זרעו של יוסף (וידגו לרוב...מה דגים שבים מים מכסים...)

ג. שהינו ניחן בתכונותיו של יוסף (מה עין שלא רצתה לזון... - נסיון יוסף עם אשת פוטיפר)

באשר לתכונה הראשונה צריך לברר האם רק זרעו של יוסף ממש לא שולטת בו עין הרע או ש"זרעו של יוסף" זוהי הגדרה כללית לצבור מסיום? הגמרא במסכת ברכות דף נ"ה. אומרת :

"...ואמר האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא לנקוט זקפא דידא דימניה בידא דשמאליה וזקפא דידא דשמאליה בידא דימניה ולימא הכי אנא פלוני בר פלוני מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא שנאמר בן פורת יוסף בן פורת עלי עין..." (אדם שבא לעיר ומפחד מעין הרע יתפוס אגודל של יד ימין ביד שמאל ואגודל של יד שמאל ביד ימין ויאמר אני פלוני בן פלוני מזרעו של יוסף אני בא שלא שלטה בו עין הרע)

ומקשה המהרש"א נוכל להבין במה ששנינו בברכות (כ.) על רבי יוחנן שלא חשש מעין הרע מכיוון שידע שמוצאו מבניו של יוסף אבל בגמרא אצלנו כיצד יכול כל אדם לומר "אנא מזרעא דיוסף קאתינא" וכי כל ישראל מבניו של יוסף? והוא עונה שתי תשובות.

א. שמי שרוצה להנצל מעין הרע יאמר שהוא מזרעו של יוסף ולא משנה מה מוצאו "כי כך הוא הלחש"

ב. "דכל ישראל נקראו על שם יוסף דכתיב נוהג כצאן יוסף..." פסוק זה שמביא המהרש"א נמצא בתהילים מזמור פ' פסוק ב'. רש"י בפירושו לפסוק אומר: "כל ישראל נקראים על שם יוסף לפי שהוא פרנסם וכלכלם בימי הרעב."

ישנו פסוק נוסף בתהילים מזמור ע"ז פסוק ט"ז המלמדנו "שזרעו של יוסף" הכוונה לעם ישראל כולו. נאמר בפסוק "גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלע". הרד"ק בפרושו לפסוק אומר:

"...ואמר בני יעקב ויוסף כי בסיבת יוסף ירדו למצרים והוא כלכלם כל

ימי חייו כאילו הם בניו"

מצודת דוד אומר:

"כי יעקב ילדם ויוסף כלכלם ברעב לזה נקראים על שם שניהם"

אבן עזרא:

"...וטעם להזכיר יוסף עם יעקב כי הוא החייה ישראל..."

הרב קוק בעין אי"ה בהתייחסו לגמרא [ברכות דף כ. הובא לעיל] אומר:

"העין הרעה בפרט היא אחת מהכוחות שמקבל נפש אחת מזולתה על ידי קשר נעלם בניהם. מפני שהנפשות עומדות הכן להיות נפעלות מזולתן על כן הננו רואים שהולך את חכמים יחכם ואת צדיקים ילך בעקבותיהם, והמתחבר לרשעים יהי כמותן מפני שטבע הנפש הוא להתפעל מזולתה מהנפשות. אמנם מי שהתגבר ושם נפשו חזקה לבל תטה בשום אופן מהדרך הנכונה, גם אם יתעמלו זולתו לשפוך עליו הרבה פעולותיהם הוא קנה עוז בנפשו שתהי' חזקה ולא תהי' מוכנת להתפעלות מזולתה על כן אין עין הרע שולטת בה. ויש בזה שני עניינים: האחד הוא שהנפש המתרוממת למעלה מערך הדברים והסיבות שיוכלו להפעילה הדברים שחוץ לה, מפני היותה יודעת כי גדול ערכה במגמתה לעלות תמיד אל השלמות, על כן לא תחול עליה פעולתה של זולתה מפני שהיא מתיחדת וחזקה בשלמותה,

והשני מפני היותה משימה כל תכליתה בשלמותה הפנימית שהיא עלומה מזולתה מהנפשות ממילא אין יחש וקשר פנימי אל נפשות זולתה לפעול עליה לרעה על כן על **הצד הראשון** אמר "עולי עין" שהם נעלים מהעין גבוהים ממדה זו שיתפעלו מזולתן. ועל **הצד השני** אמר "וידגו" שהם מכוסין מהעין ואין לעין זולתם עמהם יחש אמיתי מפני היותם מתיחדים בפנימיות שלימותן ועל זה סיים ואי בעית אימא עין שלא רצתה להנות מה שאינה שלה, אין עין הרע שולטת בו. **שיוסף הקנה לנפשו עוז שגם בניו אחריו זכו בסגולה זו ממנו בזכותו**, בהיותו מגביר כח נפשו הפנימית שלא יתפעל מאומה מכל השתדלות הרשעה להעבירו מדרך השלמות והצדק, מפני היותו מכיר השלמות עצמו בהיותו מתגבר על הבהמיות. על כן לא תוכל נפש זולתו לפעול עליו לרעה כי מה שפועלת נפש הזולת עליו לטובה הוא מפני בחירתו בעצמו בדרך טובים."

הרב קוק בדבריו מתייחס לשני סוגי אנשים **האחד** שהוא בעל "בטחון עצמי גבוה" זאת אומרת שהוא יודע מה הוא רוצה מעצמו, בטוח בדרכו ולא מושפע מסביבתו בלי שירצה בכך ואפשר לומר שזוהי תכונה שהיתה ביוסף שהיה בין המצריים (שהוא עם השטוף בזימה) במ"ט שערי טומאה, עשרים ושתיים שנה ונשאר "יוסף הצדיק".

השני לאדם שהמבנה הנפשי שלו הוא הפנמה. אדם שחושב את מחשבותיו לעצמו מכיוון שנפשו מצויה כמה מעלות מעל הנפשות שבסביבתו. וזוהי התכונה שנתברך בה זרעו של יוסף "וידגו לרוב בקרב הארץ" שהם נמשלו לדגים המכוסים מעין כל רואה.

מדברי הרב קוק ניתן להבין שרבי יוחנן עלול היה להמצא **בהשפעה נפשית** של מחשבות ערוה, מתוך שהיו מסתכלות בו הנשים בזמן שבאות לטבול אבל מכיוון שהיה **מזרעו של יוסף** היו בו התכונות הנדרשות להתגוננות מפני "עין הרע"... ולסיכום: לדברי הרב קוק ישנם אנשים שלא ינזקו מעין הרע בגלל תכונותיהם הנפשיות. שאינם מסוגלים לקבל השפעה שלילית מהנפשות הרעות שנמצאות בקרבתם.

ניתן לומר עוד, באשר ל"זרעו של יוסף" שדווקא בו היו התכונות הנדרשות להתגוננות מפני "עין הרע" אם מצד הקנאה, ואם מצד השפעה הנפשית.. מכיוון שיוסף נתנסה בשניהם. קנאה - "ויקנאו בו אחיו..." , השפעה נפשית נסיונו עם אשת פוטיפר. ולכן יכל לפתח בעצמו תכונות שמגוננות עליו מפני "עין הרע", **ותכונות אלו**

הוריש לזרעו. אמנם, כמו שראינו, ביוסף ובזרעו היתה היכולת להשמר מהקנאה אבל בזרעו מצינו ששלטה תכונה זו כדברי ר' צדוק בספרו "צדקת הצדיק" (ק"צ):

"וההיפוך עין רע ובלשון הכתוב רע עין וזה החסרון הוא בזרעא דיוסף

דייקא כמו שכתוב (ישעיהו י"א, ג) אפרים לא יקנא ..."

אפרים שהיה מזרעו של יוסף וממנו יצא ירבעם בן נבט שהוא הראשון שנתמנה למלך על ממלכת ישראל וניסה להפריד כמה שיותר בין מלכות ישראל ומלכות יהודה עד כדי הקמת עגלים בדרך ובבית אל. וכדברי הגמרא במסכת סנהדרין (ק"ב.):

"...אמר רבי אבא אחר שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר לו חזור בך

ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן אמר לו מי בראש? (ענה הקב"ה) בן ישי

בראש (אמר ירבעם) אי הכי לא בעינא (אם כך אני לא רוצה)..."

על הפסוק שהביא ר' צדוק בדבריו אומר הרד"ק:

" כשיקבצו בני ישראל בארצם תסור הקנאה שהיתה בניהם (בזמן) גלותם

מארצם שהיתה בהם חלוק מלכוית מקנאתם במלכות בית דוד"

א"כ ראינו שבזמן שישראל שבים לארצם הקנאה ביניהם מתמעטת ולכן עלינו

להשתדל כמה שיותר למעט הקנאה, השנאה והתחרות ביננו. ובי"ה נעשה ונצליח..

3. התיחסות כללית לעין הרע

הרב משה פינשטיין בשו"ת "אגרות משה" באבן העזר חלק ג' תשובה כ"ו כותב:

"בענין עין הרע ודאי יש לחוש אבל אין להקפיד הרבה כי בדברים כאלו

הכלל מאן **דלא קפיד** (אולי הרב פינשטיין מתכווין לדברי הרב קוק. ומי

שלא מקפיד הכוונה **שלא מושפע** מסביבתו) **לא קפדינן** בהדיה (מי שלא

מקפיד לא מקפידים איתו) כהא דמצינו בזוגות בפסחים דף ק"י. אבל איני

רואה בזה שאשה צעירה שהוא כדרך העולם להתעבר שיהיה שייך עין

הרע ואין להקפיד בזה...**וגם רק בדבר שלא מצוי לפי דרך העולם (כגון**

שאשה מבוגרת הרה) שייך לחוש ולא לדברים מצויים."

הרב עובדיה יוסף בשו"ת "יביע אומר" חלק ב' סימן ז' אות קטנה י"א כותב:

"...וכמו כן אדרבה אפכא מסתברא דעין הרע נמי [גם] **נתמעט בזמן**

הזה...ומבואר שאז (הרב עובדיה מתייחס לסיפור בבבא מציעא על רב -

הובא לעיל) היתה שליטת עין הרע בכל תוקף. ואפשר דהאידינא אכשור

דרא להאי מלתא מטעם כי הסטרא אחרא יונקת מן הקדושה ולפי תוקף

קדושת הראשונים היתה הסטרא אחרא תקיפה ביותר. **מה שאין כן בזמן**

הזה כי דלונו מאוד."

הרב קוק בשו"ת "עזרת כהן" (סימן ו') נשאל האם צריך לחוש לצוואת רבי יהודה החסיד שכתב ששתי אחים לא ישאו שתי אחיות משום "עין הרע". ותשובתו הוא אומר:

"...יש לומר שלא נאמרו לכל הזמנים. ומצינו כמה דברים סגוליים, שמשתנים **במשך הזמן או בשינוי המקומות**, וכמו שכתב התוספות (מועד קטן י"א. ד"ה כוורא).... דזכותא דארץ ישראל חשוב מאוד להגן ולהציל מכל פגע, ואין כוח להפגעים וכוחות החיצוניים באורא דארץ ישראל. וכמו שהיה בימי קדם כדאמרינן בברכות דף מ"ד ע"ר אחת היתה בארץ ישראל וגופנית שמה, והיו בה שמונים זוגות אחים כהנים נשואים לשמונים זוגות אחיות כהנות, והיינו **מפני זכותא דארץ ישראל לא היה בזה שום קפידא**..."

ג. לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן

בגמרא במסכת כתובות דף ח: למדנו:

"...דאמר רבי שמעון בן לקיש וכן תנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן ואמר רב יוסף מאי קראה שנאמר כמעט כסדום היינו [ישעיהו א'] מאי אהדר להו נביא שמעו דבר ה' קציני סדום וגו' " הנביא מתאר את חורבן הארץ ואומר שחורבן הארץ כמעט כמו חורבנם של סדום ועמורה ומיד בפסוק הבא הוא פונה לעם ואומר שהם סדום ועמורה. המהר"ל בחידושי אגדות למסכת כתובות מסביר גמרא זאת ואומר:

"דבר זה מבואר הוא בכמה מקומות מאוד, כי המציאות הוא נגד השטן שהוא מביא ההעדר אל האדם, ולכך לא יוכל לשלוט השטן הוא העדר באדם שהוא נגדו כי האדם יש לו המציאות והשטן הוא נגד המציאות, וכאשר פותח פיו אל השטן אז העדר דבק בו לגמרי ושולט עליו ההעדר וזה מבואר "

ונראה שכוונת המהר"ל שאדם הוא דבר ממשי (חלק אלוך ממעל) והשטן הוא דבר לא ממשי ששוכן באדם (שהוא בא לשלול את אותו חלק אלוך ממעל, שהשטן הוא יצר הרע, הוא מלאך המוות) וברגע שאדם פותח פיו לשטן (הכוונה להחלשת כוחות החיים רוחניים וגשמיים העצמיים של האדם על ידי דבוריו השלילים). הוא נותן לשטן שהוא לא ממשי ואין באפשרותו להתחבר עם דבר שהוא ממשי, פתח (הפה) לחיבור עם הדבר הממשי לפי דברי המהר"ל ניתן להבין **שההדגשה במימרא**

זו היא על האדם, מכיוון שהאדם הוא זה שנותן בכוח דבורו אפשרות לשטן (על כל הגדרותיו השונות) להתחבר ולחול באדם.

דברים דומים כותב הרב קוק בעין אי"ה (ברכות י"ט).

"...על כן אם יצייר בעצמו שהוא ראוי להיות בכל רע אז חלילה בהכרח

תוכל לגרום להביא באמת עליו רע..."

כיוון שונה נמצא בדברי המהרש"א. בחידושי למסכת כתובות הוא אומר:

"מבואר שהדבור גם בדרך הדמיון מעורר את מדת הדין עד שהשטן

מקטרג להיות החוטא מודה בדבר שראוי לכך..."

מדבריו מובן שברגע שהאדם המשיל את עצמו לדבר רע מסוים (ששייך לאומנתו

של השטן) השטן מקבל את דבריו ואומר לעצמו אם האדם חושב שהוא כזה,

כנראה גם על פי האמת הוא ראוי לזה. לפי דברי המהרש"א **ההדגשה במימרא זו**

היא על השטן שמחכה שהאדם יכשל בלשונו ותהיה לו אפשרות לחול בו..

וכדברי הזוהר הקדוש לגבי מותה של רחל אמנו [פרשת וישלח אות קצ"ז]:

"יעקב אמר עם אשר תמצא את אלוהיך לא יחיה ואף על גב דאיהו לא

הוה ידע, נטיל לה לההיא מלה ההוא שטן דאשתכח גביהו תדיר בבני נשא

ועל דא תנינן לעולם לא יפתח בר נש פומיה לשטנא, בגין דנטיל כל

מילה, וקטרג בה, לעילא ותתא..." (אפילו שיעקב לא ידע לקח את

המילים של יעקב השטן הנמצא תמיד בין בני האדם ועל זה שנינו לעולם

אל יפתח אדם פיו לשטן בגלל שהוא לוקח כל מילה ומקטרג בה למעלה

ולמטה...).

להלכה, נפסק בשולחן ערוך יורה דעה סימן שע"ו סעיף ב' בדברי הרמ"א:

"לא יאמר אדם לא נפרעתי כפי מעשי או כיוצא בדברים אלו שאל יפתח

פיו לשטן..."

ד. אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין

בגמרא במסכת בבא מציעא דף מ"ב. מצינו:

"ואמר רבי יצחק אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר

יצו ה' אתך את הברכה באסמך תנא דבי ר' ישמעאל אין הברכה מצויה

אלא בדבר שאין העין שולטת בו שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמך

תנו רבנן ההולך למוד את גורנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו שתשלח

ברכה במעשה ידינו... מדד ואח"כ ברך הרי זה תפילת שוא לפי שאין

הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא
 בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמך"
 ומסביר רש"י :

"באסמך...לשון דבר הסמוי מן העין".

הריא"ף (רבי יאשיהו פנטו) בפירושו לאגדות הש"ס [עין יעקב, תענית דף ח'
 אומר :

"צריך לבאר מה בין הסמוי ובין תנא דבי ר' ישמעאל שאמר שאין עין
 שולטת ונראה שלזה דקדק רש"י ז"ל שאמר (על) דבר הסמוי שאין יודע
 הסכום שהכוונה לפי זה אע"פ שיהיה העין שולטת יש בו ברכה **זכיון**
שהסכום אינו ידוע בו הרי הוא נקרא סמוי מן העין..."
 המהר"ל. בחידושי אגדות למסכת בבא מציעא אומר :
 "והטעם ידוע מפני כי **העין הוא שנותן גבול לכל דבר** והברכה אין גבול לה
 שזהו ענין הברכה."

לפי דברי המהר"ל העין בטבעה מוגבלת בראיתה הן במרחב ראייתה והן בכך
 שאינה מסוגלת לראות כל מה שנמצא סביבתה וכדברי הגמרא במסכת ברכות (ו).
 "תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה
 יכולה לעמוד מפני המזיקין" (שנמצאים תמיד סביבנו ואין ביכולתנו
 לראותם)

ולכן היא מצמצמת את כל מה שהיא רואה ואילו הברכה היא עצמה שפע
 שהמילה "ברכה" באה מלשון **בריכת** מים ובריכת מים תמיד שופעת מים מדברי
 הרי"ף והמהר"ל אנו מבינים **שהדגש המרכזי במימרא זו הוא על "מגבלות העין"**.
 תוספות במסכת תענית מביא אגדתא מהגמרא במסכת חולין דף ק"ה: ששם
 מספרת הגמרא שהיו שני סבלים שהיו סוחבים חבית של יין וכשרצו לנוח ישבו תחת
 המרזב. בזמן ישיבתם, נשברה החבית. ואומרת הגמרא שהשד שהיה שם הזיק (השד
 טען שהוא בדיוק נח את מנוחתו במקום בו הניחו את החבית) לחבית והכריחו מר
 בר רב אשי לשלם את הנזק שעשה וקבע לו זמן לבוא לשלם. השד לא הגיע בזמן
 שנקבע, כשהגיע באיחור, אמר שכל דבר שסגור וחתום ומנוי אין לנו רשות להזיק
 אותו, ודבר הסמוי (הכוונה שהוא לא מנוי ולא חתום) מותר לנו להזיק. ומקשה
 תוספות שסיפור זה סותר את המימרא שהבאנו לעיל. תוספות עצמו מתרץ שני
 תרוצים, אולם אנו נביא תרוצים אחרים. הראשון בשם "תורת חיים": [מובא
 ב"ישא ברכה" על בבא מציעא דף מ"ב]:

"יש לומר שלעולם בדבר שאינו מנוי ומדוד מצויה הברכה (כדברי המימרא שהבאנו) אך זאת בתנאי שעושים רצונו של מקום אבל אם אין עושים רצונו של מקום, יש למשחית שליטה אף בדבר שאינו מנוי ומדוד כמו שראינו בגמרא בחולין"

ה"שפת אמת" בחידושו על מסכת תענית אומר:

"נראה הטעם **זדרך הנס להיות בהסתר** כי אין הטבע משתנה בפרהסיא, ומהטעם הזה ניחא (מובן) מה שמקשים התוספות והלא המזיקים שולטים בדבר הסמוי שאינו נמנה (כמו שראינו בגמרא בחולין) דאידי ואידי (שזה וזה) חד טעמא הוא שגם הנזק שאינו ע"פ הטבע אינו בפרהסיא..."

המלבי"ם בספר שמואל ב' פרק כ"ד פסוק א' כותב דברים המרחיבים את דברי ה"שפת אמת":

"וכה דברי עקדת יצחק...אם מצד שאין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין. והוא כי כל קיום והעמדת זרע בית יעקב והופרתם והורבתם הוא נגד המערכה שהיא מתנגדת אל העם הזה שהוציאם ה' והפלים ממשלת הוראת הכוכבים והמזלות אל ההשגחה האלהית, **ודרכי ההשגחה כולם הם ניסים נסתרים לא גלויים**, ש-ה' לא ישדד סדר המערכה בפרסום רק בהסתר..."

דברים דומים מובאים ב"חידושי הגאונים" ב"עין יעקב" על מסכת בבא מציעא דף מ"ב בשם ה"תורת חיים" ואלו הם דבריו:

"אלא בדבר הסמוי מן העין - אין לפרש משום עין הרע דבסמוך גבי הולך למוד את גורנו (הובא לעיל) נמי קאמר הכי ופשיטא (ברור) דלא יהיב איניש עין הרע לנפשיה (שלא נותן אדם עין הרע לעצמו) אלא טעמא משום **דאין זרך וכבוד הנס והברכה לבוא אלא בסתר** כדאשכחן גבי אלישע (מלכים ב', פרק ד', פסוק ד') שאמר לאשה "...ובאת וסגרת הדלת בעדך..."

לפי דברי המלבי"ם, "התורת חיים" והשפת אמת **הדגש המרכזי במימרא זו הוא על "מגבלות הברכה"**

ה"פני יהושע" (בבא מציעא מ"ב) מקשה על מימרא זו מהפסוק (מלאכי, ג' פסוק

י')

"...הביאו המעשר אל בית האוצר... והריקותי לכם ברכה עד בלי די..."
 והרי ברור שמעשר הוא דבר מנוי, שאין מעשר בלא מידה או משקל או
 מנין שאין מעשרין ע"י אומדן!!! ומתוך ה"פני יהושע" שהפסוק
 "והריקותי לכם ברכה עד בלי די" מדבר על התבואה שניטל ממנה המעשר
 שבזכות המעשר שניטל תתברך התבואה שנשארה כדברי הגמרא במסכת
 תענית "עשר תעשר עשר כדי שתתעשר".

נסיים בדברי ה"עוללות אפרים" [חידושי הגאונים ב"עין יעקב" על מסכת
 תענית]:

"אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין... רצו בזה כשהוא מתכוון
 להצלחות העולם הזה שהם דבר המדוד והמנוי כי לכל ההצלחות שבעולם
 הזה יש קץ וגבול להם או מדידה או מניעה כנודע מגדרם **ואין שם ברכה**
אחרי שלכל יש עת וקץ. אמנם, העוסק לשמה ואינו מצפה לשכר בעולם
 הזה כי אם לאריכות ימים בעולם שכולו ארוך והוא סמוי מן העין כמו
 שכתוב '...עין לא ראתה אלוהים זולתך...' **שם הברכה מצויה אחרי**
שהחיים ההם נצחיים ועליה ישא ברכה ל-ה' ומאת ה' כמו שכתוב '...כי
 שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם...' היינו, במקום חיי עולם שם
 צוה ה' את הברכה וזהו מצוי בעוסקים לשמה כמו שכתוב '...אורך ימים
 בימינה...' למיימינים בה דהיינו בעוסקים לשמה..."
 ו'ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים" (תהילים פ"ד) ובעזרת ה' נעשה ונצליח.